

УДК:
316.653
Примљено:
13. септембра 2008.
Прихваћено:
27. октобра 2008.
Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XX) VII, vol=18
Бр. 4 / 2008.
стр. 1285-1308.

Милена Пешић
Институт за политичке студије, Београд

ЈАВНОСТ: ДИСТИНКТИВНА ОБЕЛЕЖЈА ПОЈМА

Сажетак

Циљ овог чланка представља покушај једног кодирања појма јавности. Кодирање овде подразумева критичко пропитивање базичних, у великој мери супротних теоријских приступа феномену јавности (дискурзивни и агрегативни модел), као и на њему засновано установљавање основних, дефинишућих својстава феномена, односно оних елемената и својстава која она треба да поседује да би била препозната као објект на који појам реферира. Кодирање овде укључује разграничавање значења овог појма на два нивоа: у односу на сродне категорије колективитета: друштвену групу, масу и (медијску) публику; кроз успостављање релација између значења појма „јавност“ и значења синонимних појмова „јавно мњење“ и „јавна сфера“. Смисао овог кодирања састоји се у утврђивању импликација разлика у одговорима на контроверзно питање да ли је јавност ентитет на који се може реферирати, или је само конструкт, појам који има денотацију али не и референта; да ли је тај референт одредив као субјект, хипотетички колективитет, или се о јавности, осим као о гласачкој популацији може говорити само као о симболичкој референци (имагинарној публици) која фигурира у јавној сфери.

Кључне речи: јавност, јавна сфера, јавно мњење, друштвена група, маса, (медијска) публика, политички субјект, симболичка референца

Циљ овог чланка представља покушај једног кодирања појма јавности. Кодирање овде подразумева установљавање основних, дефинишућих својстава јавности, односно оних елемената и својстава које она треба да поседује да би била препозната као

објект на који појам реферира. Оно полази од критичког пропитивања базичних, у великој мери супротних теоријских приступа феномену јавности (дискурзивни и агрегативни модел), обухватајући разграничавање значења овог појма на два различита нивоа: у односу на сродне категорије колективитета: друштвену групу, масу и (медијску) публику; и кроз успостављање релација између значења појма „јавност“ и значења синонимних појмова „јавно мњење“ и „јавна сфера“.

Смисао овако схваћеног кодирања састоји се у развијању импликација утврђених разлика у одговорима на контроверзно питање да ли је јавност ентитет на који се може реферирати, или је само конструкт, појам који има денотацију али не и референта; односно да ли је тај референт одредив као субјект, хипотетички колективитет, или се о јавности, осим као о популацији гласача, може говорити само као о симболичкој референци (имагинарној публици) која фигурира у јавној сфери (јавним сферама) као арени унутар које се разнолики дискурси боре за престиж у дефинисању друштвене стварности и њених приоритетних проблема,¹⁾

У теоријској литератури посвећеној проблему јавности, издвајају се следећа основна значења овог термина: јавност као домен медијације између државе и друштва, социјални/ комуникацијски простор од општег значаја и доступности унутар кога се промишљају питања која се тичу свих грађана²⁾; сфера друштвеног организовања, пролазни ванинституционални облик друштвеног груписања, као својеврсни механизам адаптације/реакције на со-

1) Кодирање је овде схваћено и примењено као систем упутстава за тумачење појма јавности која омогућавају његово истовремено разматрање на различитим равнима и у различитим контекстима значења, као и њихова повезивања, односно развијање значењских импликација тих повезивања спрам захтева основне теме рада.

2) Овакво схватање јавности Ј.Хабермас преузео је од Хане Арент, али га је и битно изменио. Везујући тако схваћену јавност не само за демократски полис, већ и за раномодерни период, Хабермас га гледава у позитивном осветљењу управо на основу тога што сматра јавност категоријом централном за његов одређивање. Као публика приватних грађана који политички резонује о питањима од општег значаја настојећи да кроз рационалну расправу руковођену правом јачег аргумента остваре консензус, јавност за Хабермаса представља друштвени феномен кроз који се преламају много шири социјални, политички, комуниколошки и културолошки процеси. Опширније у Хабермас, Ј., „Комуникативни појам моћи код Хане Арент“, *Заточеници зла: завештање Хане Арент*, Београдски круг, Женске студије, Београд, 2002, стр. 258-274; Бенхабиб, Ш., „Од проблема просуђивања до јавне сфере: промишљање политичке теорије Хане Арент“, *Заточеници зла: завештање Хане Арент*, Београдски круг, Женске студије, Београд, 2002, стр. 321-363.

цијалне проблеме/промене³⁾; и јавност као принцип отворености, односно медиј посредовања јавних делатности којим се остварује транспарентност политичког живота (начини и процедуре обављања јавних функција су утврђени а последице видљиве, што омогућава како њихово легитимисање, тако и позивање на одговорност). Као релевантан критеријум одређивања јавности издваја се и „детекција мњења о неком проблему“, будући да се јавност испољава пре свега у односу на неки проблем од ширег друштвеног значаја⁴⁾.

*

У савременим проучавањима јавности могу се издвојити два основна приступа који кореспондирају са две различите мисаоне оријентације: либерално-демократском и утилитарно-демократском традицијом. Прва оријентација, зачета на идејама и нормативним полазиштима просветитељске социјалне мисли и либералне теорије 18. века, акценат ставља на критички, либертетски и еманципаторски потенцијал јавности. Њен нормативни комплекс постао је и, у извесној мери, остао основа из које се генеришу критеријуми вредновања јавности и њених актуелних потенцијала. Утилитарно-демократска традиција разумевања феномена јавности потенцира стабилизујући, легислативни, конформистички карактер јавности, поистовећује је са целокупном гласачком популацијом, што омогућава њено лакше идентификовање и проучавање.⁵⁾

Разлике у теоријским полазиштима водиле су другачијим аналитичким оквирима, концептуализацијама и њиховим резултатима – одређеним моделима. У оквиру либерално-демократске традиције, настао је социолошки, такозвани дискурзивни модел јавности,

3) Allport, F.H., (1937), *Toward a Science of Public Opinion*, u Katz, D, према Томић, З., *Комуникација и јавност*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 105. Концепција јавности као пролазног облика груписања и једног од механизма социјалне адаптације на промене, различитог у односу на гомилу, масу или публику, потиче из раних истраживања Роберта Парка (Park, R., 1904/1972) и касније дораде Хетберта Бумера (Blumer, H., 1946), према Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, *Реч* 64.10, Београд, 2001, стр. 182.

4) Миливојевић, С „Јавност и идеолошки ефекти медија“, *Реч* 64.10, 2001, стр. 181-182.) Laswell, H., Kaplan, A., (1950), „*Publics, Public Opinion, and Generares*“, u Katz, D., према Томић, З., *Комуникација и јавност*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 105.

5) Ово схватање значајно је утицало на двадесетоговековне концепције, а посебно на развој емпиријских истраживања јавног мњења, односно истраживачких техника. Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, *Реч*, 64.10, Београд, 2001, стр. 179-180.

док се за утилитарно-демократски приступ везује већински, такозвани агрегативни модел.⁶⁾

Када су у питању два основна модела јавности – дискурзивни и агрегативни модел, реч је о готово потпуном размимоилажењу око тога шта су њена дистинктивна обележја. Дискурзивни модел као основну претпоставку јавности издваја рационалну јавну дебат, потенцира нормативну функцију јавности (рационално-критичку, либертетску, еманципаторску) и постулира одређени субјект јавности, било да га схвата као збирни назив за мноштво друштвених ентитета у колективној комуникацији/ демократској расправи или акцији (друштвена група, публика, маса, медијска публика), или као хипотетички колективитет (колективни субјект који под одређеним околностима може добити јаснију физиономију и одређеније политичке и друштвене улоге), као носилац јавног мњења. Он ставља акценат на расправљање као дефинишуће својство јавности, одређујући је као “неформални и лабаво организовани колективитет, који настаје и мења се у току расправе о неком важном или спорном друштвеном питању.” Промене иманентне јавности као друштвеној групи, схваћеној у распону од примарне групе па све до размера међународне организације, односе се како на величину тако и на њен састав, тј. на повећање/смањење броја учесника у расправи, као и ширење расправе од неколицине активних појединаца – актера, на мање или више заинтересоване посматраче (који само следе ток догађаја и мишљење већине), односно на све разноврсније категорије становништва или обрнуто.⁷⁾

У оквиру ове теоријске оријентације по значају се издваја дискурзивни модел јавности који је постулирао Ј. Хабермас. Одређујући јавност као приватне људе (грађане) који окупљени у публику рационално расправљају о питањима од општег значаја, настојећи да кроз рационалну расправу руковођену правом јачег аргумента остваре консензус, Хабермас је заправо постулирао рационално-критички дискурс и његову друштвену/комуникациону инфраструктуру као дистинктивне елементе јавности. Уз подразумевање функционисања законских механизма, он је потенцирао следећа

6) Ову дистинкцију развио је Винсент Прајс, заснивајући је на разликама „у начину на који је идеја ‘јавног мњења’ утицала на формулисање демократских модела друштва током осамнаестог и деветнаестог века“. Опширније о томе у: Price, V., *Public Opinion*, London, Sage, 1992, према Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 179.

7) Томић, З., *Комуникација и јавност*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 105-106.

нормативна полазишта: рационалност/ критичност; отвореност (транспарентност у раду државних институција и општу доступност) и сувереност (одсуство било какве доминације и моћи осим снаге бољег аргумента) јавности као њена дефинишућа својства. Њихове критичке интерпретације и оспоравања продуковали су релевантне теоријске контроверзе и научну дебату која траје до данас.⁸⁾

Питање које се у овом контексту намеће јесте колико су одрживи нормативни стандарди рационалности, критичности, отворености (инклузивности и транспарентности) и суверености јавне сфере за које Ј. Хабермас и остали заговорници либерално-демократске оријентације пледирају, а ако јесу како их данас интерпретирамо.

Принцип опште доступности јавне сфере значи да се у њој могу изражавати, у међусобној конкуренцији, различите идеје и друштвена и политичка искуства, уз подједнаку приступачност јавног простора/ медија свим субјектима јавности, а уз могућност да „актери“ и „посматрачи“ замене места. Ту се путањом зачараног круга враћамо старом питању без јасног одговора: како осигурати стварне претпоставке за једнаке могућности остваривања формално истих права.

Када је реч о рационалности јавне сфере, она се различито интерпретира и извориште је контроверзи. Наиме, сам концепт рационалног дискурса оспораван је од стране постмодернистичке мисли. За Фукоа сам дискурс рационалности представља својеврсно средство доминације, а по мишљењу читавог низа аутора, посебно Ф. Лиотара, идеја да комуникација претпоставља консензус у погледу универзалних норми неприхватљива је у начелу, јер говор треба посматрати пре као такмичење него као рационалну сарадњу.

Без обзира на то што је јасно у којој је мери сваки дискурс, па и рационални представља вид идеолошке интервенције унутар комуникативног поља, рационалност јавне сфере не може се одбацити као нормативна претпоставка. Она овде пре свега значи нормативни захтев који везујемо за медије комуникације, и који се односи на то да појединцу, учеснику у медијској комуникацији као примарном облику његовог информисања о друштвеној стварно-

8) О дебати између Хабермаса и његових критичара опширније у Calhoun C. (ed.) *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, 1992.

сти, буду омогућене комуникативне/сазнајне позиције другачије од оних које га третирају као објекат политичког деловања, пропаганде и манипулације. Рационалност јавне сфере односи се на полемичко-аргументативни карактер њене структуре, односно јавне дебате као њене тежишнице. Иако слобода јавног говора значи принципијелну отвореност јавне сфере за различите садржаје, правила јавног дискурса искључују право на неодговорност, некомпетентност и произвољност излагања. У овом контексту значајан је Хабермасов појам комуникативног делања, јер “ у средиште ставља интерес за језичко споразумевање, као механизам координирања деловања”.⁹⁾

Сувереност јавне сфере односи се на услове за остваривање систематске критичке контроле власти. Функционисање јавности као медија посредовања јавних делатности, заснива се на реализовању принципа отворености/ публицитета, који подразумева транспарентност политичког живота, утврђеност начина и процедура обављања јавних функција, непосредну видљивост њихових последица. Управо ове претпоставке омогућавају њихово легитимисање или оспоравање легитимности и позивање на одговорност. То би у кључу савремених читања овог начела значило ослобођеност јавне сфере од било ког облика доминације, отвореност за различите теме, проблеме, интерпретације, аргументације, интересе, идентитете, укратко за различите друштвене групације и њихове дискурсе.

Дискурзивни модел јавности разрађиван је у складу са различитим полазним основама/циљевима истраживања (објашњавање генезе, природе и друштвеног значаја јавности). Основна линија концептуализовања јавно мњење третира као аморфну друштвену творевину, али постоје и оријентације које га повезују са поставкама социологије групе, па се оно схвата као резултат интеракције унутар широко схваћене друштвене групе. Линија концептуализовња која јавност схвата као врсту полуорганизоване друштвене целине, „рудиментарног друштвеног организма који чине појединци или групе међусобно повезани масовним медијима“ показује се као посебно значајна, јер омогућава да се повезују сагледавања динамике унутар групе и између група. С овим одређењем кореспондира занимљиво и теоријски продуктивно полазиште у разради дискурзивног модела које је понудио В. Прајс својим концептуал-

9) Павићевић, Ђ., “Политички дискурс и рационалност”, *СПМ*, 1996, 1-4, стр. 85.

ним повезивањем два нивоа истраживања, истраживања процеса индивидуалне когниције и процеса друштвене (медијске) комуникације којима се појединци не само информишу о „странама“ у јавној дебати о питањима од општег значаја, већ се и друштвено позиционирају, одређујући се спрам њих, чиме се врши друштвено структурирање медијске публике и јавност јасније профилише. Тако је аутор назначио смер проучавања процеса путем којих се масовна публика трансформише у јавност.¹⁰⁾

Дискурзивни модел показао се неодговарајућим за прецизирања у одређивању социјалног састава јавности. С тим циљем, агрегативни модел јавности помера тежиште истраживања са стриктно социолошке на социјално-психолошку проблематику, управо ради стварања што прецизнијег профила друштвених група и/или појединаца које улазе у њен састав. Насупрот дискурзивном моделу, овај модел усмерен је на ефекат, изражено мњење јавности поводом неког проблема (и у складу с тим стабилизујућу функцију). Реч је о концепту потпуне инклузивности који из референтног оквира појма искључује нормативна полазишта, а редукује и бављење процесом формирања јавног мњења. Емпиријско истраживање јавног мњења преусмерава размишљања на утврђивање његове социјалне структуре и специфичности сваког од утврђених стратума, како би се створили параметри за категоризацију добијених података о израженим мишљењима испитаника поводом конкретних питања. Успостављен по обрасцу „један човек један глас“, овај модел добио је и назив „индивидуалистички“, јер јавност одређује као „агрегат појединаца, а јавно мњење као збир појединачних мњења“, као сложени и променљиви социјално-психолошки феномен који се емпиријски истражује. Иако је пружио основу за концептуализацију и оперативну разраду емпиријских истраживања, ни овај модел није пружио јасније одређење јавности, већ ју је изједначио са различитим, слободно формираним друштвеним групама или колективитетима, различито схваћеним зависно од почетних премиса.¹¹⁾

Као традиција промишљања јавности, истраживачки је подржано уверење Ф. Олпорта да јавно мњење једино има смисла истраживати као мишљење укупне популације. Јер, „мњења су ре-

10) Albig, W., (1956) *Modern Public Opinion*, New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., према Томић, З., *Комуникација и јавност.*, стр. 107. Опширније у Price, V., „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“, *Communication Research*, 1988; 15; стр. 659-678.

11) Томић, З., *Комуникација и јавност.*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 108.

акције појединача, њих је немогуће приписати јавностима а да не постану неодређена и неухватљива за истраживање“. Насупрот оваквом схватању, а на основу истраживачких увида у чињеницу да се тек трећина од укупне јавности може сматрати групом која резонује о питањима од општег значаја, В. Прајс наглашава да су мњења добијена у оквиру истраживачког узорака целе популације поводом неке теме непоздани и неорганизовани одговори неупућених људи, те да као таква немају никакве везе са јавним мњењем резонујуће јавности.¹²⁾

Као један од одговора на питање зашто је појам јавности толико неухватљив и зашто нас сваки корак на путу његовог одређења суочава са контроверзама, намеће нам се базична амбивалентност самог феномена јавности. Реч је о противречности његових основних функција – критичке/ либертетске и конформистичке/ стабилизујуће/легислативне функције.¹³⁾

Критичка функција уграђена је у основе разумевања јавности још од самих почетака, либералног постулирања појма. Јавност је схватана као публика приватних грађана која резонује о јавним питањима. Остварујући своју критичку функцију, она сигнализира проблематичне ситуације, контроверзна питања и релевантне проблеме, захтева од надлежних иницијативу за њихово разрешавање, разматра понуђене и алтернативне могућности решења и врши притисак ка постизању одговарајуће сагласности различитих гледишта. Као носилац критеријума јавног, друштвеног вредновања јавност се уграђује се у само функционисање система демократске власти и управо критички публицитет чини основу њеног произвођења легитимитета политичког поретка, као и основу њеног значаја за остваривање могућности практиковања грађанских права/ слобода.

12) Allport, F „Public Opinion Quarterly, I 1937, str. 9, нав. према Миливојевић, С., Јавност и идеолошки ефекти медија, стр. 196. Док се као синоним за термин „дискурзивни“, у именувању овог модела у литератури користи и термин социолошки, уз овај други, агрегативни као квалификатив се употребљава придев „индивидуалистички“, јер јавно мњење схвата као агрегат индивидуалних мњења. То, нужно имплицира проучавање феномена на нивоу индивидуалнопсихолошких процеса. Још је Ф. Олпорт понудио одређење према коме „појединци изражавају или су позвани да изразе наклоност или подршку, односно ненаклоност одређеном стању, особи или предлогу од опште важности, у таквој заступљености, интензитету и постојаности који имплицирају вероватност делања или акције.“(Томић, З., *Комуникација и јавност*, стр. 109,144)

13) „(...) Револуција спаја ове две одвојене функције јавног мњења – критику и легислативу. Устав из 1791. укршта принцип народног суверенитета са принципом парламентарне правне државе, која правно обезбеђује политички делатну јавност.“, Хабермас, *Јавно мњење* стр. 129; Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 179-181, 200-204.

Остваривање критичке функције јавности, како примећује Ј. Хабермас, структурно је омогућено њеном социјалном позицијом: она учествује у процесу одлучивања, а изван је поља вршења власти и њеног непосредног утицаја. Садејством критике јавности и владавине права, као претпоставке за уклањање арбитрарног уплива државе у јавни домен, уз одговарајуће медијско посредовање јавне дебате, власт се приморава да прихвати јавну оцену/критику, уколико жели да задржи свој кредибилитет.¹⁴⁾

Када је реч о стабилизујућој/конформизујућој функцији јавности, у науци се о њој говори са подозрењем или афирмативно, већ зависно од општег теоријског приступа – „да ли је у питању критика масовног друштва, или је акценат на стабилизујућем потенцијалу демократских институција“. Капацитет јавног мњења за уравнотежавање политичког живота заснован је на могућности превазилажења конфликта и њихове пацификације у пољу конституционалне сагласности, односно регуларних изборних процеса и процедура, референдума, петиција, и других облика грађанских иницијатива. Тај домен односи се на базичне, у најмањој мери проблематичне поставке о заједништву. Основна претпоставка ове функције јавности лежи у друштвеној/конформистичкој димензији човекове природе, која чини да он своје мишљење формира и понаша се имајући у виду мишљење и норме своје социјалне средине, а често под притиском истог. Јавном мњењу иманентан конформизам сагледава се неретко као основа генерисања системски стабилизујуће функције, те се као такав не сматра само нужним већ и потребним. Реч је томе да управо процена „друштвене климе мњења“, руководи изражавањем мишљења појединаца, посебно онда када је то условљавање подржано једногласјем медијских порука.¹⁵⁾

Као резултат конформистичких реаговања, настаје својеврсна „клима мњења“ коју припадници друштва детектују својим „квази-статистичким осећајем.“ Тако се активира механизам ”спирале

14) Миљивојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 201; О критичкој ревизији концепције јавности Ј. Хабермаса и преоквиривању значења овог појма у контексту политичке теорије јавне кредибилности, у Agnes S Ku, „Revisiting thr notion of ‘public’ in Habermas’ s Theory – Toward a Theory of Politics of Public Credibility“, *Sociological Theory*, 18:2, July 2000.

15) Реч је о посебном психосоцијалном феномену избегавања одговорности за различитост властитога суда, повлачењем у сигурност већинског мишљења, мотивисаном страхом од друштвене изолације, који је Е. Н. Нојман истражила и назвала ”спиралом тишине.“ Noelle- Neumann, E., (1993), *The spiral of silence*, Public Opinion- Our Social Skin (2 nd ed) Chikago: University of Chikago Press

тишине” на коме по Е. Н. Нојман почива процес формирања јавног мњења. ”Његова унифицирајућа снага делује кохезионо, доноси неопходну интеграцију и спречава да се друштво распадне према ‘ персоналним преференцама његових чланова ‘ ”. Као такво, јавно мњење је све само не безвредно, јер етаблира консензус и знатно доприноси друштвеној кохезији, сматра ауторка. Међутим, у научној литератури се, као наличје овог стабилизујућег механизма, истиче друштвено-политички феномен “владавине већине” укоренен управо у конформистичкој димензији друштвености.¹⁶⁾

Теоријске последице различитих концептуализација јавности, односно фокусирања на једно њених двеју основних димензија/ функција имају свој еквивалент у пројектовању сасвим различитих виђења смисла, улоге и места јавности у друштву, политичком систему и шире схваћеном концепту политичке културе. Почетке савремених контроверзи везујемо за чувену дебату коју су водили В. Липман и Џ. Дјуи. Сваки од двојице аутора фокусирао се, развијајућу своје виђење демократије, на једну од двеју основних функција јавности, – Липман на стабилизујућу, легислативну функцију, а Дјуи на критичку, еманципаторну. Из ових разлика у полазиштима произашло је и сучељавање двају схватања демократије, демократског елитизма (Липман) и партиципативне демократије (Дјуи).¹⁷⁾

16) Миливојевић, С., “Јавност и идеолошки ефекти медија” *Реч*, 64.10, Београд, 2001. стр. 202-203, „Ова врста владавине, као специфичне врсте одлучивања, може да заврши у тиранији или у тоталитарном друштву уколико нису конституционално дефинисане границе одлучивања у оквиру јавне сфере“. Уколико је конституционално заштићено поље личних слобода, демократија не може да представља претњу слободи. (Новаковић, А., „Утицај економских и политичких слобода на изградњу демократског поретка“, *СПМ*, 1-2/2005, стр. 230-231) Социјалнопсихолошким и политичким феноменом „тираније већине“ бавили су се посебно Џ. С. Мил и А. Де Токвил. Токвилови увиди погубност овог феномена по слободу појединца, уопште друштво и његов демократски поредак, до којих је дошао кроз анализу друштвеног и политичког живота у Сједињеним Државама веома су исцрпни и комплексни, а његова схватања функционисања демократских процедура често су контроверзна. Оно што је, међутим, недвосмислено односи се на друштвену и политичку противтежу тиранији већине а то је право (мањине) на политичко удруживање. Грађанска удружења представљају заправо прави смисао онога што бисмо у интерпретацији Токвиловог схватања повезивали са јавношћу. Опширније у: А. Де Токвил, *Демократија у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 166-171; 215-233.

17) Дебату је иницирао Липман својим књигом „Public Opinion“ (1922), а Дјуи је реаговао на Липманово дело својим освртом у „New Republic“ (1922). Њихова каснија дела, Липманово „The Phantom Public“ и Дјуијево „Public and Its Problems“ наставила су да развијају линију основне полемике везане за питање да ли је проблем јавног мњења у његовој некомпетентности или у неадекватности „метода јавне комуникације“ Како примећује С. Миливојевић, „ове расправе су већ током првих деценија века (1920-1930) наговестиле основу трајних супротстављања становишта о природи модерног јавног живота“ (Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“ , стр. 182) Опширније о овој дебати и њеним ширим импликацијама видети у: Whipple, M., *The*

Разлике у антрополошким полазиштима В. Липмана и Џ. Дју-ија, као и њихова другачија схватања природе демократије и њене друштвене функције условила су велике разлике у схватању самог феномена јавности. Док је Липман видео људску природу као пасивну и базично ирационалну, а већину као масу која је и интелектуално и структурно (медијско посредовање истине) у немогућности да просуђује о питањима од општег значаја (што треба препустити експертским телима), Дјуи је, напротив, наглашавао активну, практичну и рационалну природу човековог мишљења, као и веру у моћ критичког мишљења да временом надјача инерцију навике (некритичко мишљење), уз одговарајући комуникативни систем, односно „усавршавање јединственог система метода и услова дебате, дискусије и убеђивања“, што по њему заправо и представља проблем јавности.¹⁸⁾

На примеру ових двеју крајности у приступу феномену јавности најјасније се читује чињеница да се за разумевање његове сложености морају имати у виду обе његове међусобно супротне димензије. То би се такође могло рећи и када су у питању два основна приступа/модела у разумевању јавности (дискурзивни и агрегативни модел).

*

Ако оставимо по страни проблем нормативних захтева који се за јавност везују или не везују, остаје контроверзно питање веза-

Dewey-Lippmann Debate Today: Communication Distortion, Reflective Agency, And Participatory Democracy, Department of Sociology, University of Texas at Austin; Опширније о Липмановим схватањима видети у Lippmann, W., *Javno mnijenje*, Zagreb, 1995;

- 18) Липман види демократију примарно кроз један циљ, а то је стабилан политички и друштвени поредак којим се предупређују конфликти, док Дјуи уз остваривање даог циља наглашава и социјалне, психолошке и нормативне импликације демократије. Шири представља демократије од политичке је она коју Дјуи назива „демократијом као социјалном идејом“ и представља облик владавине у којој „људи имају заједничку одговорност сходно способностима да осмисле и усмеравају активности неколико група које се преклапају а којима свако од њих припада.“ Партиципативни модел демократије, по Дјуију, ствара услове за реализацију индивидуалних и колективних капацитета. За разлику од Липмана, Дјуи је веровао у активну и интелигентну природу човека, а опет, делио је Липманово подозрење спрам масе. Реч је о његовом схватању навике као супротности рефлексји. Навике су социјално условљене и променљиве. Као социјализоване и интернализоване конвенције, навике обликују начин на који људи испољавају своју природу. Друштвени корени навика условили су Дјуијев критички однос према масама. Али, он је ипак веровао у њихове хипотетичке способности, сматрајући да узроци незадовољавајућег стања у којем су не потичу од њих, већ од лоших културних навика и обичаја. Њима он приписује узроке за пораст пасивних репрезентативних уместо партиципативних политичких процеса.

но за то да ли је јавност ентитет на који се може реферирати, или је само конструкт, појам који има денотацију али не и референта. Чини се да ова контроверза нема своје јасно разрешење. Ако је тај референт појма јавности одредив као субјект, хипотетички колективитет, како га дефинисати? Научници су утврдили да га је веома тешко операционализовати, посебно схваћеног као критички субјект. Постоје статистички налази који указују на то да десет процената од укупне популације људи чине они који су обавештени и редовно прате политичка збивања. Али то нам заправо не говори много о карактеру ове критичке јавности, нити о њеним стварним могућностима, утицајима које она (може да) има на ширу јавност и друштво уопште.

Ако одбацимо одређење социјалног референта на који појам јавности упућује, о јавности се онда, осим као гласачкој, пре свега може говорити као о симболичкој референци (имагинарној публици) . Она фигурира у јавној сфери као нешто што упућује на стандарде јавне кредибилности. Позивајући се на јавност као имагинарну публику, политички субјекти излажу своје захтеве и гледишта у јавној сфери као арени унутар које се разнолики дискурси боре за престиж у дефинисању друштвене стварности и њених приоритетних проблема, као и у именовању важних аспеката идентитета грађана датог друштва. Обраћајући се грађанима као целини једне имагинарне заједнице, медији са своје стране заправо иницирају појединце у њој, активирајући тако јавност као симболичку референцу. Јавна сфера тако постаје социјални медијум у коме политичка власт не само да се легитимизује с обзиром на ту симболичку референцу на коју се позивају они који иступају у име јавности, већ се такође и формира, што се сматра специфичном одликом модерног света тек од осамнаестог века. Јер свака заједница ствара конкретан корпус актуелних приоритета и вредности који се пројектују у имагинарну јавност. Остваривање политичких импликација јавности, схваћене као скупни назив за грађанске активности унутар цивилног друштва, омогућено је њеном специфичном социјалном позицијом. Као део политичког система, јавност учествује у процесу одлучивања, њена претпостављена критика уграђена је у саме механизме функционисања власти, преко државноправних механизма, а изван је поља њеног вршења и непосредног утицаја.

Као сложени систем произвођења и одржања легитимности политичког поретка, јавност представља посебну констелацију

друштвених односа, у том смислу што посредује у раду свих институција (управо та чињеница их чини јавним) али се не може свести на било коју од њих. Реч је заправо о својеврсној структурираности саме друштвене комуникације и карактеру друштвеног организовања, који омогућавају остваривање општедоступне јавне расправе о питањима од општег значаја. Таква институционална позиција омогућава њено повезивање са доношењем одлука и њиховим вршењем. Друштвена и комуникативна инфраструктура, какву је Ј. Хабермас маестрално пројектовао у свој модел, показала се као идеалистичка, иако теоријски коректно постављена структура. Наиме, посматрана са становишта повезивања различитих нивоа истраживања феномена јавности, Хабермасова јавност истовремено функционише и као критички субјект, коректив власти уграђен у саме њене механизме, и као инстанца легитимизације јавних одлука, и као принцип функционисања јавне комуникације и самих институција (принцип отворености), који и омогућава такво легитимизовање.¹⁹⁾

Јавно мњење као државно- правни механизам фигурира чак и онда када не постоје услови за функционисање јавности у горе наведеним терминима. Тада је оно сведено на државно-правну фикцију која омогућава формално функционисање система легитимизације потеза власти и њене администрације. Све што је након дезинтеграције либералне јавне сфере остало од некадашњег критичког јавног мњења, сматра Хабермас, јесте управо само његова државноправна фикција. Без обзира на то што се оно не може непосредно идентификовати, јер се његова социјална база декомпоновала, оно ипак врши неку функцију. Као „уставноправно институционализована норма“, оно одређује важан део процедура за које су везани политичко вршење и уравнотежавање власти.²⁰⁾

*

Ако прихватимо теоријско полазиште које постулира одређење социјалног референта на који појам јавности упућује, онда по-

19) Whipple, M., *The Dewey-Lippmann Debate Today: Communication Distortion, Reflective Agency, And Participatory Democracy*, Department of Sociology, University of Texas at Austin, стр. 159.; Канингам, Ф., *Теорије демократије*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 238.

20) „Разуме се, „јавно мњење“ само по себи није постављена норма и утолико правни појам; али систем норми га имплиците претпоставља као социјалну величину која у складу са очекивањем функционише у смислу одређених гаранција основних права и појединих правила публицијета.“ Хабермас, Ј., *Јавно мњење*, стр. 299.

стаје нужно његово дистинговрање у односу на сродне категорије колективитета као што су друштвена група, маса/гомила и прецизирање у односу на (медијску) публику. Наиме, схватање јавности као пролазног облика социјалног груписања води или фокусирању њеног квантитативног смисла који је своди на претежно и укупно становништво неког подручја, или повезивању њеног значења са социолошким и социјално-психолошким опсервирањима интеракција унутар друштвених група и између њих.²¹⁾

Друштвена група, као и јавност, представља прелазни облик између појединца и друштва, „трајнији круг особа које делују истовремено и на сличан начин, на исти спољашњи подстицај и на темељу заједничког стања свести“. Јавност представља колективитет који није институционално организован али је ипак препознатљив, који се структурира јасније или мање јасно, постављајући се спрам ситуације/ проблема/промене који активирају његово унутрашње социјално прегруписање. Те промене у структури јавности, као и конкретне иницијативе везане за актуелни друштвени проблем (јавна дебата, грађанске иницијативе) представљају реакцију јавности схваћене као хипотетички колективитет. Међутим, за разлику од јавности која не претпоставља усвајање одређених друштвених норми, друштвеној групи је својствена извесна организација, која појединцу намеће одређена правила деловања и понашања, висок степен унутрашње повезаности, упркос чињеници да она може садржати веома хетерогене чиниоце. Друштвену групу одликује висок степен унутрашње повезаности, па се она одређује као „мноштво индивидуа које су међусобно повезане тако да се свака од њих осећа заједничким делом тог заједничког 'ми', схваћеног као колективна свест.“²²⁾

У оквиру социолошког приступа феномену јавности, доминантно теоријско усмерење је повезивање јавности са поставкама социологије групе. Јавно мњење сагледава се као резултат интеракције унутар групе, односно њене динамике; групе схваћене

21) Allport, F. H., (1937), *Toward a Science of Public Opinion*, u Katz, D, према, Томић, З. *Комуникација и јавност*, стр. 105. Концепција јавности као пролазног облика груписања и једног од механизма социјалне адаптације на промене, различитог у односу на гомилу, масу или публику, потиче из раних истраживања Роберта Парка (Park, R., 1904/1972) и касније дораде Хетберта Бламера (Blumer, H., 1946) и имала је значајног утицаја на савремене концепције јавног мњења, према Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти, медија“, стр. 160,182.

22) Gajger, T., *Soziologie*, Kopenhagen, 1938, Ф. Опенхајмер, *System der Soziologie*, I, Јена, 1923 према Томић, З., *Комуникација и јавност*, стр. 92-93.

у размерама од примарне групе, па све до размера међународних организација. Овакав приступ групи који је схвата у широкој скали размера и нивоа диференцираности створио је плодно тло за повезивање истраживања процеса индивидуалне когниције и проучавања друштвеног организовања и структурирања, групног диференцирања (унутар самих група и између њих) кроз процес јавне комуникације, односно информисања о њој путем медија. Тако настаје социјалнопсихолошко истраживање повратног процесутицаја између ова два горе наведена нивоа.²³⁾

С друге стране, постоје и мишљења, попут Хабермасовог, по којима појам групе „апстрахује од обиља социјалних и историјских претпоставки и од институционалних средстава такође, поготово од сплета друштвених функција јавности, које су једном биле одређујуће при специфичном окупљању приватних људи у публику која политички резонује. Зато што су структура и функције јавности изворно детерминисане посебном констелацијом односа унутар конфронтације између државе и друштва. Јавност се, дакле, као специфични, спонтано аутономни облик дејствујуће друштвености не успоставља непосредно, већ стварањем политичких/друштвених односа који омогућавају њено конституисање, те се она може схватити само посматрањем унутар укупног друштвеног/политичког склопа. Иако се то у извесном смислу може рећи и за друштвену групу, то није њено одређујуће својство, као у случају јавности, будући да група има своју унутрашњу социјално-психолошку и когнитивну динамику која је у већој мери аутономна у односу на општије друштвене процесе.²⁴⁾

Појам јавности близак је у извесној мери и појму масе, који у формалној социологији подразумева друштвени феномен повезан са великим урбаним структурама. Овај феномен противречан је у том смислу што има обележје скупа, нерелевантног заједништва а састоји се од људи који се међусобно не познају. Психолошка истраживања масе су том заједништву приписала ирационалност делања и понашања, посебну психолошку трансформацију која се односи на активирање емоција, идентификација, покретање подсвести кроз реаговање на симболе, умањено/блокирано рационал-

23) Оно полази од фундаменталне сличности између модела динамике малих група и динамике друштвених група у јавној интеракцији/ јавној дебати: у њиховим фазама процеса друштвене идентификације, у поларизовању учесника јавне расправе на вође и следбенике. Price, V., „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“; *Communication Research*, 1988; 15; стр. 659-678.

24) Хабермас, Ј., *Јавно мњење*, стр. 303; P. U Hohendahl, „Jürgen Habermas: Public Sphere“,

но размишљање. Наиме, без обзира на разлике међу појединцима у погледу социјалног статуса, образовања, интересовања или карактера, „самом чињеницом што су се преобратиле у гомилу оне (јединке) имају неку врсту заједничке душе која чини да оне осећају, мисле и раде на начин сасвим различит од онога како би свака од тих јединки осећала, мислила, радила да је за се издвојена.“²⁵⁾

Маса, дакле, самом својом структуром омогућава појединцу да ослободи своје потиснуте, несвесне импулсе, па у њој, за рачун ослобађања првобитних инстинката и идентификација, опадају интелектуалне, критичке способности појединца. Зато се у оквиру масе лако може остваривати утицај на појединца, ангажовањем несвесних механизма и стања. Један од централних механизма састоји се у томе да се путем слика и симбола посредују „инвестирања либида“ и подстиче његова пројекција са појединца на вођу; а то доводи до идентификовања појединца са њим, његовим престижом и ауторитетом. Супротно томе, једном од кључних одлика јавности сматра се управо способност расуђивања и разумског расправљања. Једна група аутора говори о уједињености воља, било да је везују за концепт општег добра до кога се долази заједничким промишљањем, или за полазну тежњу ка остваривању консензуса у јавној (рационалнокритичкој) дебати. Друга група аутора ту уједињеност воља концептуално одбацује, или је своди на тренутну конвергенцију интереса, односно заинтересованост за разрешење проблема који се тиче свих.

Појмови „јавност“ и „гомила“ такође очитују извесну сродност. Као неформални и нестални друштвени облик, гомила као и јавност представља механизам друштвеног прилагођавања и промене, преко којих се друштвени колективитети трансформишу из једних у друге социјалне ентитете. По неким теоретичарима, маса је основни „друштвени материјал“ који се временом преобликује у друштвену групу или активира у гомилу. За неке, пак, не постоји разлика између гомиле и масе у психолошком смислу. Ле Бон ни не прави ту разлику, а ни Тард не инсистира на њој, као ни С. Московиси који такође гомилом подразумева масу.²⁶⁾

Између јавности с једне и масе и гомиле с друге стране постоји и јасна разлика. Гомила и маса делују на превасходно емоционалној основи, одакле се и генерише њихово јединство, без нужних компетенција и способности за политичко резонување. Јавност,

25) Ле Бон Г., *Психологија гомиле*, Алгоритам, Београд, 2005., стр. 30.

26) Московиси, С., *Доба гомиле (1,2)*, Чигоја штампа, Београд, 1997.

као скуп појединаца заинтересованих за одређено друштвено питање, реагује на основу рационалног, на аргументима заснованог односа према некој друштвеној/политичкој теми. Тај однос није јединствен, јер унутар јавности влада однос међусобног супротстављања и расправљања. Консензус се не претпоставља, њему се само тежи.

Истраживања психологије гомиле ²⁷⁾ представљају важна полазишта у проучавању јавности, њене социјалнопсихолошке димензије, будући да понашање својствено маси / гомили, као облик колективног понашања у извесном смислу јесте укључено у формирање јавног мњења. С друге стране, маса и гомила имају своју основу у групи, јер се не покрећу саме од себе; увек постоји једна или више група које активирају незадовољне појединце од којих се формира маса или агитујућа гомила поводом конкретних иступања. У тим случајевима група унутар масе има исту улогу као вођа унутар групе. ²⁸⁾

За разлику од масе, чији су припадници недовољно јасно повезани изван заједничког политичког сентимента, политичка јавност се темељи на обликованим социјалним групама, политичким партијама, стручним, невладиним организацијама и разним другим организованим облицима деловања цивилног друштва. Као политички репрезент шире јавности, носилац тумачења њених интереса, захтева и гледишта, политичка јавност испољава се у форми субјекта јавног мњења, као специфичног типа друштвености/ облика колективне свести. То никада није појединац, већ група институционално организованих људи, окупљених око одређених идеја, политичких ставова, програма, заједничких интереса; то је систем интеракција друштвене и институционалне сфере, акција усмерених на промену или учвршћивање одређених социјалних, политичких, економских, комуникацијских односа у друштву. Општи ставови и вредности формирају тежиште субјекта јавног мњења, које повратно делује на појединачна мњења, снагом јавном мњењу иманентног механизма “спирале тишине”. ²⁹⁾

У односу на горепоменуте релације појма јавности и других типова колективитета, релација појмова јавности и публице подра-

27) Овде синтагму користимо за именовање психолошке дисциплине и за означавање феномена који се везује за психолошке одлике овог друштвеног колективитета.

28) Влајки Е., *Игре друштвеног комуницирања*, Младост, Београд, 1984, стр. 129.

29) Јевтовић, З., *Јавно мњење и политика*, Београд, 2003, стр 102,125; Липман, В., *Јавно мњење*, „Напријед“, Загреб, 1995.

зумева већи степен подударања. Према дугој традицији схватања јавности као публике, која сеже све до Канта, а коју је Ј. Хабермас развијао као основу свог концепта, јавност представља тип дискурзивне публике, која се састоји од група људи који слободно учествују у дискусијама поводом јавних питања, изражавајући своја мњења, која током јавне расправе конституишу јавно мњење.³⁰⁾

Публику овде схватамо као друштвену групу примаоца порука, колективитет који постоји независно и пре него што је препознат и конституисан као публика. За публику у овом смислу карактеристични су: „интеракција и нормативна регулација“; организовано посматрање неког информативног садржаја/догађаја/ проблема од општег значаја, као слободни и вољни чин избора објекта пажње; специјализоване улоге аутора, извођача, посматрача“. Она се, као и јавност, заснива на формирању одређеног облика друштвености ван непосредне политичке праксе, али са могућим политичким импликацијама. За разлику од јавности, има јасно омеђене комуникацијско-просторне везе. Публика се структурира захваљујући истоврсној интеракцији многих појединаца са центрима дистрибуције одређених идеја, ставова, облика понашања. Она се разликује од масе, јер, доносећи са собом личне карактеристике и уверења, појединци уносе у публику и обележја група и слојева из којих потичу, па зато она није скуп деперсонализованих појединаца, како се сматрало у време владавине теорије о масовном друштву³¹⁾

Публика, као и јавност, представља продукт одређених социјалних контекста, а може се посматрати и као одговор на саме медије, будући да се као друштвени феномен перманентно мења, посебно с развојем медија. Тако за појаву масовних медија везујемо појаву масовне публике која је различито опсервирана зависно од полазних премиса, односно вредновања самог феномена масификације друштва, односно јавности, појаве масовне комуникације. Концептуализација масовне публике настала је синтезом истражи-

30) Неки аутори, попут Попера сматрају да рационалне дебате могу позитивно утицати на јавно мњење, али се никако не могу идентификовати у смислу да је јавно мњење продукт рационалне јавне дебате. Овде мњења схватамо у значењу прелазне форме између става и уверења. Док став одликује сложеност (емоционална, когнитивна и конативна компонента), диспозитивни карактер, стеченост, деловање на понашање, уверење се више везује за интелектуалну операцију чињеницама и аргументима, или бар оним што се тиме сматра. (Рот, Н., *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989, стр. 292-296)

31) Томић, З., *Комуникација*, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр 134; Јевтовић, З., *Јавно мњење и политика*, стр 93.

вачких увида социолога Чикашке школе, пре свега Херберта Блума (Herbert Blumer) и идеја о масовном друштву. Резултат ове синтезе било је јасно издвајање публике и јавности као два облика друштвене организације.³²⁾

Културне и медијске околности (развој масовних медија и појава масовне културе) учиниле су да публика постане масовна. Тако је дошло до повезивања схватања психологије масе са визијом масовне публике. Као рефлекс овакве интелектуалне атмосфере настају истраживање масовне публике и теорија о максималним медијским ефектима. „Међуратни истраживачи комуникације имали су неодговарајућу слику о социјалној форми и о процесу комуникације“, разматрајући медијску публику као атомизовану масу спремну да пасивно прима медијске поруке. Теорија о двостепеном току друштвене комуникације релативизовала је ово почетно гледиште увођењем у истраживање разматрања утицаја примарних група, њихових „вођа“ као „иницијалних прималаца“ медијских порука, као и дејства селективних механизма на формирање индивидуалних ставова. У сцијентистичком коду свођења концепта медијских ефеката на емпиријска истраживања мерљивих учинака, развијено је становиште које минимизује медијски утицај, свodeћи га на појачавање постојећих оријентација као производа конкретних друштвених искустава. Дејством селективних механизма појединци уносе властита становишта у рецепцију медијских порука, вршећи избор спрам својих друштвених (групних) искустава. А пошто су та искуства различита и избори медијских садржаја се разликују, што значи да је и сам акт рецепције индивидуализиран, иако је реч о масовној комуникацији, док медији играју важну улогу у одређивању значајних тема и оквира њиховог разматрања. “Медијска публика се структурира из различито профилираних група које читавају различите смислове у опште доступне медијске поруке. У мозаичном, фрагментарном ткиву

32) Реч је о својеврсном разочарању у медије који су у време либералних врхунаца омогућавали функционисање критичке јавности као окоснице јавног живота, док су касније постали нешто што има сасвим супротне ефекте. ако је В. Липман говорио о „фантомској јавности“ а Ц. Дјуи о „нестајућој“ јавности. Како год да разумемо феномен масовне публике, његова концептуализација несумњиво је показала значајну промену. Од идеје о пасивним примаоцима медијских порука и свемоћних медија који располажу разноликим могућностима манипулације рецептивношћу људских чула, дошло се до идеје о медијском реципијенту као субјекту процеса медијске рецепције и фрагментацији медијске публике. Т. (Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 160)

постмодерног окружења публика функционише као вишезначан и комплексан феномен који на сцени коегзистира са многим покретима, интересним групама, заинтересованим јавностима.³³⁾

Као одговор на питање шта је то што публику као друштвену групу учесника у јавној (медијској) дебати трансформише у јавност, В. Прајс је понудио свој теоријски концепт повезивања проучавања индивидуалнопсихолошког аспекта когниције са проучавањем системског нивоа друштвене комуникације, као процеса социјалног груписања путем кога когнитивне матрице друштвених група као носилаца различитих „страна“ у јавној расправи бивају активирани, делујући повратно на процес индивидуалног сазнања и формирања мњења.³⁴⁾

*

За појмовно одређење јавности важно је и успостављање релација према синонимним појмовима „јавно мњење“ и „јавна сфера“. Значењски распон термина „јавност“, будући да је различит у различитим језицима, постао је предмет теоријских неслагања. У англо-америчкој и немачкој традицији доминантни концепт везује се за термин „јавна сфера“ у , док се код нас најчешће користи термин „јавност“. „Терминолошке разлике имају и значајну концептуалну димензију. Термин *Offentlichkeit* може бити дубоко проблематичан ако о њему мислимо као о егзотичном или тешком новом концепту из критичке теорије. Он комбинује два најординарнија и фундаментална политичка термина англо-америчке традиције: (1) „публицитет“ у смислу отворености и приступа и (2) „јавност“ као суверени скуп грађана.“³⁵⁾

33) Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 158, 184, 185, 198.

34) Price, V., „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“, *Communication Research*, 1988; 15; 659

35) Како С. Миливојевић примећује, „у политичком смислу , јавно као супротност тајном означава опште доступно, отворено, свима приступачно. Јавно као супротност приватном означава опште добро, општу заинтересованост, општу вољу. Оба ова значења су се пробила и очувала у савременој концепцији јавне сфере за коју се у нашем језику чешће користи термин „јавност.“ Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, стр. 181-182. Овакво мишљење о концептуалном значају терминолошких разлика заступа и Харолд Мах (Harold Mah), образлажући непрецизним преводом конфузију у поимању термина *ffentlichkeit*. Тако је он истовремено означавао и *Public (јавно, публика), I Publicity (јавност) I Publicness Public Sphere (јавну сферу)*. Свођење свих ових значења на значење јавне сфере збунило је историчаре у њиховој рецепцији Хабермасовог концепта. Harold Mah, „Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians“, *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No.1 (Mar., 2000), pp 153-182, стр. 156 ; Тадић, Ј., „Оглед о јавности, стр. 19-22

Ако пођемо од одређења јавности као носиоца јавног мњења, хипотетичког колективитета, односно дискурзивне публике, онда јавно мњење као социјалнопсихолошки феномен представља њен духовни и делатни потенцијал, облик друштвене свести који може, али не мора да имплицира друштвено деловање, а смисао функције јавности објективизује се у термину „јавно мњење“. Ако се јавност схвати као посредујући комплекс, поље друштвене комуникације у коме се преплићу сфера друштва и сфера државе, она је тада изједначена са јавном сфером, која подразумева најшире схваћене услове (институционалне, концептуалне, духовне, физичке) унутар којих се јавност остварује.

Очигледно је, међутим, да у сваком од наведена три термина претеже једна од димензија овог појма: у термину јавност као супстантиву, то је субјект, односно дискурзивна публика која твори полемичко-аргументативну структуру јавности; у јавном мњењу су то је, с једне стране међусобно условљавање индивидуалнопсихолошког и колективног (јавна дебата и интерперсонални односи), друштвеног нивоа формирања мњења, а с друге стране то су изражена мишљења већине грађана која, процесуирана кроз демократске процедуре (избори, грађанске иницијативе различитог спектра) и тако формално уважена, обезбеђују стабилност друштвеног и политичког поретка; с друге стране, она под одређеним околностима могу имати значајне друштвене и политичке импликације везане за промену власти или политичког режима. Коначно, у термину јавна сфера претеже значење комуникацијског комплекса, схваћеног истовремено и као јавна артикулација и као простори/ канали комуникације. При томе, тај јавни комуникацијски простор не схватамо као јединствен, већ као дисконтинуиран, хетероген и многострук. Оно што га само привремено или апстрактно обједињује јесте својеврсна сталност одношења унутар динамике јавних односа.

Дистингирање јавности и јавног мњења садржи, међутим и једну вредносну димензију. Наиме, чак и ако одбацимо концепт колективног субјекта, јавност својим супстантивним значењем у извесном смислу имплицира нормативни моменат отворености у смислу транспарентности, изложености јавном увиду и вредновању. А зависно од тога како то јавно вредновање разумевамо, оно опет може, а не мора имплицира критичко резонување, рационално промишљање стварности. Термину „јавно мњење“ додаје се

квалификатив „критичко“ ако се се жели истаћи ово његово својство.

Смисао појма јавности могуће је схватити као синтезу онога што означавају сва три синонимна појма. Појам јавности јавља се као принцип отворености у два смисла те речи, у смислу инклузивности и у смислу транспарентности, или се схвата као хипотетички колективитет који, као субјект јавног мњења, продукује одређена јавно релевантна мишљења. Збир ових емпиријски испољених мишљења, појмљен и законски третиран као мишљење већине, а кроз демократске процедуре процесуиран као основни сачинитељ државно-правног механизма легитимизације одлука власти /поретка, представља јавно мњење. Јавност схваћена као јавна сфера имплицира структуру комуникацијских канала, јавних арена унутар којих се различити дискурси надмећу у равноправној (да ли?) борби за доминантне позиције у одређивању референтних тачака тумачења стварности, идентитета заједнице и појединца који је чине, као и актуелних приоритета у опсервирању дневнополитичких питања.

На крају треба истаћи да постоји велика разлика између концептуализације појма као конструкта, специфичног преплитања друштвеноисторијског наратива и филозофских рефлексива с једне стране, и разматрања сруктурних аспеката овог феномена, односно сагледавања његових функционалних димензија (техничког, институционалног и комуникацијског нивоа његовог функционисања у друштву) с друге стране. Приступ који у извесној мери превазилази ограничења претходна два представља сагледавање феномена јавности у социјалнопсихолошком кључу. Реч је приступу који повезује разматрање индивидуалне когниције у контексту динамике друштвене групе и процеса социјалног структурирања/организовања кроз токове друштвене комуникације, уз помоћ теорије друштвене идентификације. Процес социјалне идентификације везан је за моменат припадности појединца одређеном колективитету која га у неком смислу одређује, активира неке од његових прећутних друштвених идентитета, кроз усвајање когнитивних и мотивационих и вредносних матрица активираних у процесу одношења према проблему о коме се води јавна расправа. Јавно мњење сагледава се као продукт међусобног прожимања ових двају нивоа процеса.

Када је реч о кључним разликама у концептуализацији појма јавности, није без значаја ни то да ли се овај феномен превасходно

своди на изражено већинско мишљење и државноправни механизам с којим је оно институционално повезано као део политичког система, или се сагледава динамички као социјалнопсихолошких процес, друштвени самокоригујући механизам непредвидљивих исхода који може али не мора да има политичке импликације.

Литература:

- -Хабермас, Ј., *Јавно мњење*, Култура, Београд, 1969.
- - Хабермас, Ј., „Комуникативни појам моћи код Хане Арент“, *Заточеници зла: завештање Хане Арент*, Београдски круг, Женске студије, Београд, 2002, стр. 258-274;
- -Бенхабиб, Ш., „Од проблема просуђивања до јавне сфере: промишљање политичке теорије Хане Арент“, *Заточеници зла: завештање Хане Арент*, Београдски круг, Женске студије, Београд, 2002, стр. 321-363.
- -Томић, З., *Комуникација и јавност*, Чигоја штампа, Београд, 2004.
- - Де Токвил, А., *Демократија у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002.
- -Миливојевић, С „Јавност и идеолошки ефекти медија“, *Реч* 64.10, 2001.
- -Павићевић, Ђ., “Политички дискурс и рационалност”, *СПМ*, 1996, 1-4.
- -Канингам, Ф., *Теорије демократије*, Филип Вишљић, Београд, 2003.
- -Ле Бон Г., *Психологија гомиле*, Алгоритам, Београд, 2005.
- -Московиси, С., *Доба гомиле (1,2)*, Чигоја штампа, Београд, 1997.
- - Влајки Е., *Игре друштвеног комуницирања*, Младост, Београд, 1984, стр. 129.
- -Јевтовић, З, *Јавно мњење и политика*, Београд, 2003.
- - Рот, Н., *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.
- -Томић, З., *Комуникологија*, Чигоја штампа, Београд, 2003.
- - Тадић, Љ., „ *Оглед о јавности*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1987.
- - Price, V., „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“, *Communication Research*, 1988; 15; стр. 659-678.
- - Agnes S Ku, “Revisiting the notion of ‘public’ in Habermas’ s Theory – Toward a Theory of Politics of Public Credibility”, *Sociological Theory*, 18:2, July 2000.
- - Noelle- Neumann, E., (1993), *The spiral of silence*, Public Opinion - Our Social Skin (2nd edition) Chicago: University of Chicago Press

- - Calhoun C. (ed.) *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, 1992.
- - Whipple, M., *The Dewey-Lippmann Debate Today: Communication Distortion, Reflective Agency, And Participatory Democracy*, Department of Sociology, University of Texas at Austin.
- - Lippmann, W., *Javno mnijenje*, Zagreb, 1995.

Milena Pesic

Institute for Political Studies, Belgrade

PUBLIC: DISTINCTIVE FEATURES OF THE NOTION

Summary

Main goal of this article is focused around theoretical effort in coding notion of public. This coding implies critical observations of basic, in great measure opposite theoretical approaches to the phenomenon (discursive and aggregative model), and identifying its distinctive characteristics, founded in that observations, respectively those elements and characteristics which public should possess as object to whom notion refers. This coding implies delimitation between meaning of notion (public) in two levels: in relation to the related categories of collective, as social group, mass, and media audience, and in relation to the synonym notions, public opinion and public sphere. Import of this coding is identification of implications of differences in answering to the controversy question: is public entity in which we can refer, or it is only construct, notion with denotation and without propagandist; does that propagandist can be identified as social subject, hypothetic collective, or it can be defined only as population of voters and as symbolic reference (imaginary audience) in public sphere.

Key words: public, public opinion, public sphere, social group, mass, (media) audience, political subject, symbolical reference